

**TASHKENT STATE
UNIVERSITY OF ECONOMICS**

VOLUME 7 / 2024

LABOR ECONOMICS

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ilmiy elektron jurnali

**LABOUR ECONOMICS AND
HUMAN CAPITAL**

scientific electronic journal

2025-yil 2-son

Volume 4, Issue 2, 2025

**MEHNAT IQTISODIYOTI
VA INSON KAPITALI**
ISSN: 3030-3117

LABORECONOMICS.UZ

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

№ 2-2025

**ЭКОНОМИКА ТРУДА И ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ
КАПИТАЛ**

LABOR ECONOMICS AND HUMAN CAPITAL

“Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali” ilmiy elektron jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi (OAK) rayosatining 2023-yil 3-iyundagi 328/3-sonli qarori bilan ro'yxatga olingan.

Muassis: “Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali” ilmiy maktabi.

Tahririyat manzili:

100066, Toshkent shahri, Islom Karimov ko'chasi,
49 uy

Elektron manzil: ilmiymaktab@gmail.com

Jurnal web-sayti: www.laboreconomics.uz

Bog'lanish uchun telefonlar:

+998998818698

Tahririyat Kengashi raisi:**(Chairman of the Editorial Board)**

Abduraxmanov Qalandar Xodjayevich, O'zFA akademigi

Tahririyat Kengashi a'zolari:**(Members of the Editorial Board)**

Toshqulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof.
Yusupov Axmadbek Tadiyevich, i.f.d., prof.
Sharipov Kongratboy Avezimbetovich, t.f.d., prof
Raifkov Kudratilla Mirsagatovich, i.f.d., prof
Xalmuradov Rustam Ibragimovich, i.f.d., prof
Umurzakov Baxodir Xamidovich, i.f.d., prof.
Nazarov Sharofiddin Xakimovich, i.f.d., prof.
Jumayev Nodir Xasiyatovich, i.f.d, prof.
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof.
Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof.
Zokirova Nodira Kalandarovna, i.f.d., prof.
Xudoyberdiyev Zayniddin Yavkachevich, i.f.d., prof.
Muxiddinov Erkin Madorbekovich, i.f.f.d., (PhD)
Xolmuxammedov Muhsinjon Murodullayevich, i.f.n., dots.
Amirov Lochinbek Fayzullayevich, i.f.f.d., (PhD), dots.
G'oyipnazarov Sanjar Baxodirovich, i.f.d., (DSc), dots.
Shakarov Zafar Gafarovich, i.f.f.d., (PhD)

Jamoatchilik Kengashi a'zolari:**(Community Council members)**

Bred Bodenxauzen (AQSh)
Jon Ankor (Buyuk Britaniya)
Odegov Yuriy Gennadevich (Rossiya Federasiyasi)
Keynz Miller (AQSh)
Sung Dong Ki (Koreya Respublikasi)
Masato Xivatari (Yaponiya)
Gerxard Feldmayer (Germaniya)
Eko Shri Margianti (Indoneziya)
Ahmed Mohamed Aziz Ismoil (Misr)
Rohana Ngah (Malayziya)
Sharifah Zanniyerah (Malayziya)
Teguh Dartanto (Indoneziya)
Nur Azlinna (Saudiya Arabistoni)
Muhammed Xoliq (Pokiston)
Alisher Dedaxonov (Toshkent)

Mas'ul muxarrir (Editor-in-Chief): G'oyipnazarov Sanjar Baxodirovich

Veb-administrator (Web admin): Musayev Xurshid Sharifjonovich

MUNDARIJA (CONTENTS)

MEHNAT BOZORI VA MEHNAT MUNOSABATLARI

A.B.Xayitov	Aholining oʻzini oʻzi ish bilan band qilishi: tahlil va natijalar	5-12
N.R.Saidov	Iqtisodiyot tarmoqlarida barqaror ish oʻrinlarini tashkil etishning istiqbolli yoʻnalishlari	13-19
Sh.R.Fayziyeva	Влияние государственно-частного партнёрства на занятость: экономический анализ	20-25
B.Z.Ganiyev B.Sh.Raxmonov	Labor productivity in Uzbekistan: challenges and opportunities	26-32
G.T.Umarova	Mintaqa aholisi ish bilan bandligi: turlari va takibi, taʼsir etuvchi omillar tahlili	33-40

DEMOGRAFIYA

N.B.Tula	Анализ взаимосвязи демографического развития и управленческих подходов в условиях урбанизации	41-52
----------	--	-------

INSON KAPITALI

I.A.Bakiyeva	Iqtisodiy rivojlangan mamlakatlarining taʼlim tizimida tadbirkorlik faoliyatiga kasbiy tayyorlash tajribalari	53-65
K.A.Abdukadirova	Oʻzbekiston Respublikasi oliy taʼlim xizmatlari bozorida raqobatni rivojlanishi xususiyatlari	66-73
F.A.Doniyorova	Человеческий капитал как стратегический ресурс устойчивого развития: опыт Узбекистана	74-85
F.M.Talipov	Самостоятельная работа студентов по физике и формирование человеческого капитала	86-91

INSON TARAQQIYOTI

D.I.Iskandarova	Aholi turmush darajasi va farovonligini oʻrganishning ijtimoiy-iqtisodiy yondashuvlari	92-100
-----------------	--	--------

MIGRATSIYA

Z.T.Jumanova	Turistlar statistik hisobini olib borish boʻyicha xalqaro standartlar va tajribalar tahlili	101-109
--------------	---	---------

INSON RESURSLARINI BOSHQARISH

S.I.Mamurov I.E.Saparova	<i>HRM va raqamlashtirish: zamonaviy yondashuvlar va imkoniyatlar</i>	110-121
Z.B.Ro'zibayeva	<i>Turizm sanoatini rivojlantirishda inson resurslarining roli: nazariya va amaliyot uyg'unligi</i>	122-128

TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISH

X.O.Botirova	<i>Tadbirkorlikni rivojlantirishda iqtisodiy samaradorlikni oshirishning nazariy asoslari</i>	129-140
F.A.Ibragimova U.J.Djurayev M.D.Raxmatova	<i>Tadbirkorlik faoliyatida menejment va marketing strategiyalarining o'rni</i>	141-149
D.I.Otaboyeva	<i>O'zbekistonda raqamli iqtisodiyotni rivojlanish holati va maqsadli ko'rsatkichlari tahlili</i>	150-156

GENDER TENGLIGI

B.Z.Ganiyev O.U.Dilmurotova	<i>Women in the workforce: unlocking Uzbekistan's productivity potential</i>	157-165
--	--	---------

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ISSN: 3030-3117

<https://laboreconomics.uz/>

IQTISODIY RIVOJLANGAN MAMLAKATLARINING TA'LIM TIZIMIDA TADBIRKORLIK FAOLIYATIGA KASBIY TAYYORLASH TAJRIBALARI

Bakiyeva Iroda Akbarovna

TDIU, i.f.n., v.b. professor

Annotatsiya. Mazkur maqolada tadbirkorlik faoliyatining mohiyatidan kelib chiqib unga aholini kasbiy tayyorlash zarurati asoslangan hamda shu sohada ilmiy tadqiqotlar olib borgan xorijiy iqtisodchi olimlarning nazariy qarashlari ko'rib chiqilgan. Iqtisodiy jihatdan rivojlangan mamlakatlarda tadbirkorlik ta'limi tizimining shakllanishi, rivojlanishi va unda kadrlar tayyorlash mexanizmi chuqur tahlil qilingan. Shuningdek, AQSh va Evropaning muvaffaqiyatli rivojlangan mamlakatlari tajribasi asosida O'zbekiston ta'lim tizimida tadbirkorlikka kasbiy tayyorlashni rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilishi mumkin bo'lgan yo'nalishlar taklif etilgan.

Kalit so'zlar: tadbirkorlik ta'limi, kasbiy tayyorlash, rivojlangan mamlakatlar tajribasi, ta'lim tizimi, kadrlar tayyorlash mexanizmi, AQSH va Yevropa mamlakatlari tajribasi, O'zbekiston ta'lim tizimi, tadbirkorlik faoliyati

ОПЫТ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ КАДРОВ ДЛЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИ РАЗВИТЫХ СТРАН

Бакиева Ирода Акбаровна

ТГЭУ, и.о. профессор

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические взгляды зарубежных экономистов, проводивших научные исследования в данной области, исходя из сущности предпринимательской деятельности и необходимости профессиональной подготовки населения. Глубоко проанализировано становление и развитие системы предпринимательского образования в экономически развитых странах, а также механизм подготовки кадров в ней. Кроме того, на основе опыта успешно развитых стран США и Европы предложены возможные направления развития профессиональной подготовки кадров для предпринимательства в системе образования Узбекистана.

Ключевые слова: предпринимательское образование, профессиональная подготовка, опыт развитых стран, система образования, механизм подготовки кадров, опыт США и европейских стран, система образования Узбекистана, предпринимательская деятельность.

EXPERIENCE OF PROFESSIONAL TRAINING OF STAFF FOR ENTREPRENEURIAL ACTIVITIES IN THE EDUCATION SYSTEM OF ECONOMICALLY DEVELOPED COUNTRIES

Bakieva Iroda Akbarovna

TSUE, acting professor

Abstract. The article examines the theoretical views of foreign economists who conducted scientific research in this area, based on the essence of entrepreneurial activity and the need for professional training of the population. The formation and development of the system of entrepreneurial education in economically developed countries, as well as the mechanism for training personnel in it, are deeply analyzed. In addition, based on the experience of successfully

developed countries of the USA and Europe, possible directions for the development of professional training of personnel for entrepreneurship in the education system of Uzbekistan are proposed.

Keywords: entrepreneurial education, professional training, experience of developed countries, education system, mechanism for training personnel, experience of the USA and European countries, education system of Uzbekistan, entrepreneurial activity

Kirish

Bugungi globallashuv va raqobat muhitida mamlakatlarning iqtisodiy barqarorligi ko'p jihatdan inson kapitaliga, ayniqsa, tadbirkor kadrlar sifatiga bog'liq. Shuning uchun tadbirkorlik faoliyatiga ixtisoslashgan kadrlarni kasbiy tayyorlash ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylangan. Iqtisodiy rivojlangan mamlakatlar bu borada keng qamrovli islohotlar va innovatsion yondashuvlarni amalga oshirish orqali muvaffaqiyatga erishmoqda.

Rivojlangan davlatlar – AQSH, Germaniya, Yaponiya, Janubiy Koreya va Skandinaviya mamlakatlari – ta'limning barcha bosqichlarida tadbirkorlik kompetensiyalarini shakllantirishga katta e'tibor qaratadi. Xususan, AQSHda tadbirkorlik ta'limi maktabdan boshlab oliy ta'limgacha singdirilgan. Xarvard, Masachuset texnologiyalar instituti, Stenford kabi universitetlarda alohida biznes-inkubatorlar, startap laboratoriyalari, real-case metodikasi asosida o'qitish tizimi joriy qilingan.

Xozirgi davrda O'zbekiston mehnat bozoridagi muammolar yetarli darajada o'z yechimini topmagan va hozirgi kunda yuz berayotgan xodisalar fonida bir qancha salbiy tendensiyalar, jumladan, mamlakatda ishsizlik darajasining yuqoriligi (2023 yil boshiga 8,9 %) [1], malakali kadrlarning emmigratsiyasi (8790 nafar) [2], norasmiy ish bilan bandlikning yuqori darajasi (63 %) [3], iqtisodiyotning ayrim sohalarida ish haqi miqdorining pastligi qayd etilgan. Ushbu jarayonlarga javoban davlat ish bilan bandlikni ta'minlash sohasidagi choralarni ko'rishida iqtisodiy jihatdan rivojlangan xorijiy mamlakatlarning tadbirkorlik faoliyatiga aholini keng jalb qilish hamda aholini tadbirkorlikka kasbiy tayyorlash tajribalarini o'rganish va joriy qilish imkoniyatlarini topish dolzarb hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Maqolada iqtisodiy rivojlangan mamlakatlar ta'lim tizimida tadbirkorlik faoliyatiga kasbiy tayyorlash bo'yicha mavjud tajribalarni o'rganish hamda ularni O'zbekiston sharoitida tatbiq etish imkoniyatlarini aniqlash maqsad qilingan. Tadqiqot davomida tadbirkorlik ta'limi bo'yicha xorijiy mamlakatlarning mavjud tajribalari, normativ-huquqiy hujjatlar, statistika va ilmiy manbalar tahlil qilindi. AQSh, Buyuk Britaniya, Germaniya, Finlyandiya kabi iqtisodiy rivojlangan mamlakatlar ta'lim tizimlari o'zaro solishtirildi hamda ularning umumiy va farqli jihatlari taqqoslash (komparativ) metodda aniqlab berildi. Induksiya va deduksiya metodlari yordamida umumiy nazariy qarashlardan kelib chiqib muayyan holatlar, shuningdek, muayyan tajribalardan umumiy xulosalar chiqarildi. Xorijiy mamlakatlar tajribasi asosida tadbirkorlik ta'limining mazmuni va amaliy yo'nalishlari tavsifiy usul asosida yoritildi. Tahliliy-sintez metodi bilan olingan ma'lumotlar tahlil

qilinib, O‘zbekiston ta’lim tizimi uchun amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi.

Tadqiqot manbasi sifatida ilmiy-empirik manbalar, xalqaro tashkilotlarning hisobotlari, tegishli mamlakatlar ta’lim siyosati hujjatlari hamda ilg‘or tajribalar asos bo‘lib xizmat qildi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

O‘zbekistonda bozor islohotlarining hozirgi bosqichida tadbirkorlikni rivojlantirish respublika iqtisodiyotini erkinlashtirish jarayonidagi eng muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ushbu muayyan vazifalarni hal etish, bizning nazarimizda, barcha mamlakatlar uchun umumiy ahamiyatga ega bo‘lgan turli muammolar, shu jumladan tadbirkorlik sohasi uchun kadrlarni kasbga tayyorlash muammosining ilmiy jihatdan tahlil qilinishini nazarda tutadi.

Shuni alohida ta’kidlash lozimki, aynan xususiy tadbirkorlarning iqtisodiy mavqeini kuchaytirish G‘arbiy Evropaning qator mamlakatlarida bozor iqtisodiyotini faol shakllantirish uchun zamin yaratdi. Bir vaqtning o‘zida, tadbirkorlikni rivojlantirishning yangi shart-sharoitlari ushbu tushunchaning o‘z mazmunini ham o‘zgartirdi, bunga ishlab chiqarishda texnika va texnologiya rolining, demak, texnika sohasidagi bilimlar rolining ortishi sabab bo‘ldi. Shu tariqa, professionalizm nafaqat xo‘jalik tajribasi bilan, balki o‘qish orqali ham shakllana boshladi.

Ushbu ob‘ektiv jarayonlar bilan bir qatorda olimlarning tadbirkorlik va tadbirkorlik faoliyatiga qarashlarining evolyusiyasi yuz berdi. Ta’kidlash lozimki, iqtisodiy faoliyatning alohida turi sifatida tadbirkorlikning mohiyatini ilmiy jihatdan o‘tganishning tarixiy ildizlari iqtisodiyot klassiklari A.Smit va uning izdoshlari hisoblangan neoklassiklar – J.M.Keyns va boshqalarning ishlariga borib taqaladi.

Jahon iqtisodiyotini globalashtirish va axborot jamiyatini shakllantirishning hozirgi sharoitida tadbirkorlikning mohiyati, uning jamiyatning iqtisodiy rivojlanishidagi rolini tushunishga nisbatan yondashuvlar rivojlanib va takomillashib bormoqda. Amerikalik olim P.Druker ilmiy muomalaga «tadbirkorlik boshqaruvi» degan yangi tushunchani kiritdi. Bu tashkilotni yangiliklar va o‘zgarishlarga moslashuvchan, muntazam o‘zgarishga tayyor qilish zaruratidan kelib chiqadi hamda tashkiliy tuzilma borasida ham, kadrlar bilan, shu jumladan rahbar kadrlar bilan to‘ldirish borasida ham ma’lum siyosatni amalga oshirishni nazarda tutadi [4].

Tadbirkorlik nazariyasining rivojlanishiga tadbirkorlarga «xatarga qo‘l urishni, noandazaviy qarorlar qabul qilishni biluvchi, ularning amalga oshirilishiga javob beruvchi va natija sifatida rejalashtirilmagan, kutilmagan daromadni oluvchi» kishilar sifatida qaragan A.Tyunen [5]. katta hissa qo‘shdi. Bunday yondashuv, bizningcha, tadbirkorlar kasbiy faoliyatining mohiyatiga yo‘naltirilgan.

Tadbirkorlik faoliyatining o‘ziga xos muammolari bilan shug‘ullanuvchi hozirgi olimlardan B.Santoni ko‘rsatish mumkin, U zamonaviy xo‘jalik

korxonasi faqat uning rahbari innovatsion menejer bo'lgan taqdirda muvaffaqiyatga erishishi mumkinligi haqida gapirib, biznesda rahbarning rolini alohida ta'kidladi [6]. Ushbu holat insonning zamonaviy iqtisodiy faoliyatining o'ziga xos turi sifatida tadbirkorlikning yana bir muhim tomonini aks ettiradi.

Tadbirkorlik faoliyatining mohiyatini tushunishning rivojlanishi bilan bir qatorda ko'plab mashhur olimlarning ilmiy ishlarida bozor iqtisodiyoti uchun kadrlar tayyorlashning ahamiyati nazariy jihatdan asoslandi. Nazariy qarashlardagi farqlarga qaramay, ularning barchasi tadbirkor kadrlarni tayyorlash masalalarini tan olishadi.

Zamonaviy iqtisodiy rivojlanishda axborot va bilimlar rolining o'zgarishi industriyalashtirishdan keyingi jamiyat iqtisodiyoti uchun muhim, xususan, D.Bellom tomonidan rivojlantirilgan qiymatning axborot nazariyasida o'z aksini topdi. U yana shuni qayd etdiki, iqtisodchilar odatda asosiy parametrlar sifatida er, mehnat va sarmoyadan foydalanishda davom etishmoqda va faqat ularning ayrimlari, masalan I.Shumpeter, ushbu uchlikni ishbilarmonlik tashabbusi, tadbirkorlik kabi o'zgaruvchan parametrlar bilan to'ldirdi. Shu bilan birga, uning fikricha «axborot va nazariy bilim industriyalashtirishdan keyingi jamiyat strategik resurslarining mazmuni, fan esa «umumiy bilim» sifatida zamonaviy jamiyatning asosiy ishlab chiqaruvchi kuchiga aylandi» [7].

Tahlil va natijalar

AQSHda tadbirkorlikka kasbiy tayyorlash sohasidagi tajriba va amaliy yo'nalishlar jahon bo'yicha eng ilg'or va samarali hisoblanadi. Ushbu sohadagi ta'lim tizimi universitetlar, davlat dasturlari va xususiy sektorning o'zaro hamkorligiga asoslangan bo'lib, tadbirkorlik madaniyatini shakllantirish, innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash va ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga hissa qo'shishga qaratilgan. Bu mamlakatdagi tadbirkorlik ta'limi ta'lim muassasalaridagi amaliy yondashuvi bilan e'tiborga loyiq bo'lib, bunday yondashuv quyidagi ko'rinishda olib boriladi:

1. Tajribaviy o'qitish (Experiential Learning). Tajribaviy o'qitish nazariyasiga asoslangan holda, talabalar tadbirkorlik ko'nikmalarini amaliy tajriba orqali o'rganishadi. Masalan, Stenford universitetining d.school Design Thinking dasturi talabalarga haqiqiy muammolarni hal qilishda empatiya, muammoni aniqlash, echimlarni ishlab chiqish va prototiplash jarayonlarini o'rgatadi. Bu yondashuv ijodiy va amaliy muammo echish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

2. Loyihaga asoslangan o'qitish (Project-Based Learning). Loyihaga asoslangan o'qitish talabalarga biznes g'oyalarini ishlab chiqish va sinash imkonini beradi. Bu usul talabalarga tadbirkorlik jarayonini amalda o'rganishga yordam beradi.

3. Hamkorlikda o'qitish (Collaborative Learning). Guruhda o'qitish talabalarga jamoada ishlash, aloqa va yetakchilik ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Masalan, Babson kollejining tadbirkorlik

dasturi talabalarga jamoaviy loyihalar orqali biznes rejalarini ishlab chiqish va mutaxassislardan fikr olish imkonini beradi [8].

Bundan tashqari tadbirkorlik faoliyati uchun kasbiy tayyorlashda davlat dasturlari va xususiy sektorning hissasi ham mavjud bo‘lib, ularga quyidagi misollarni keltirish mumkin:

I. Corps dasturi. AQSHning Milliy fanlar fondi (NSF) tomonidan ishlab chiqilgan I-Corps dasturi, muhandislar va olimlarga tadbirkorlikni o‘rganish imkonini beradi. Dasturda qatnashuvchilarga biznes g‘oyalarini sinash va rivojlantirish uchun \$50,000 miqdorida mablag‘ ajratiladi. Bu dastur Stenford universitetining Lean LaunchPad kursidan ilhomlangan va jahon bo‘ylab ko‘plab universitetlarda qo‘llaniladi [9].

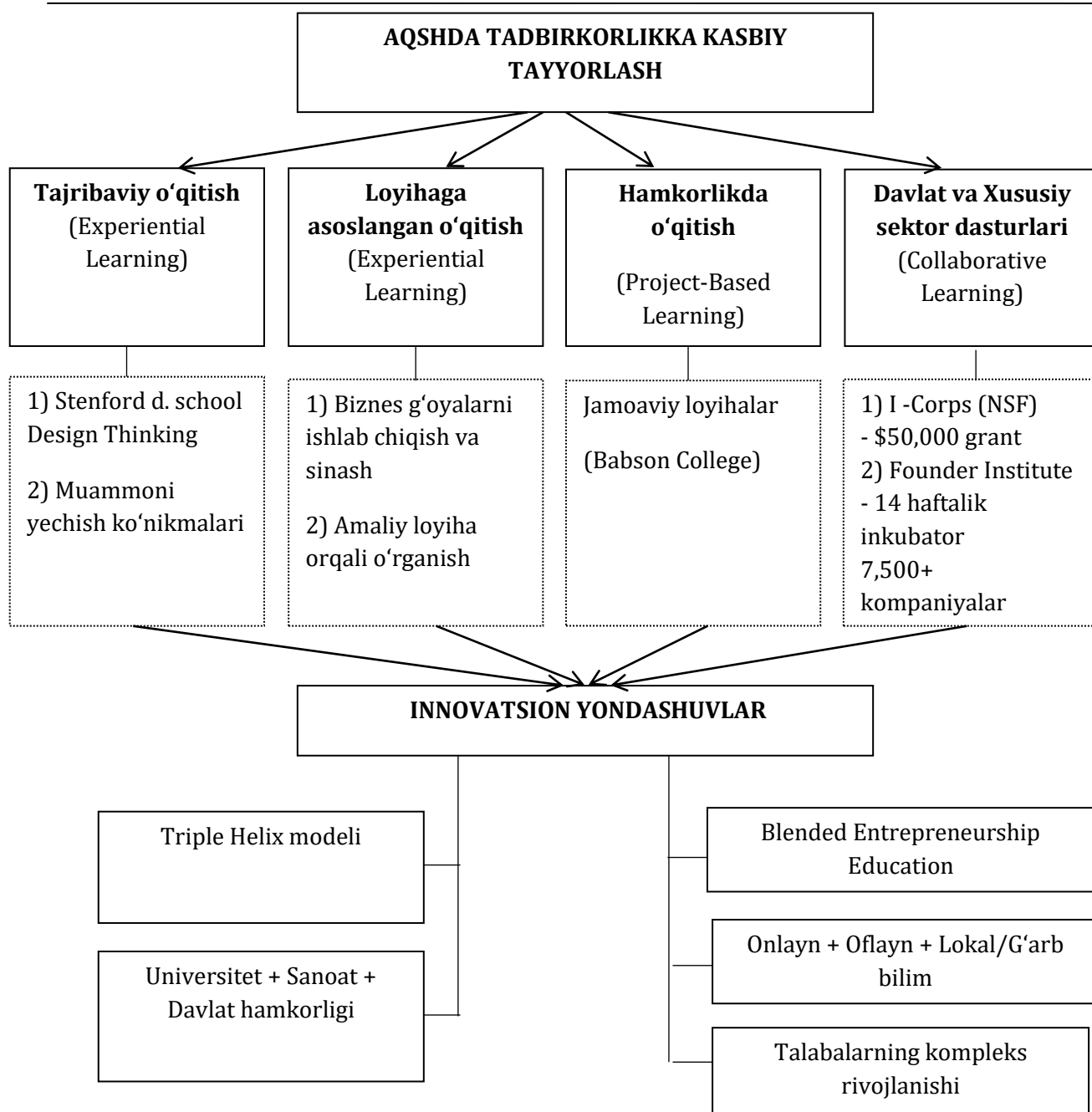
II. The Founder Institute. The Founder Institute — bu 2009 yilda Palo-Altoda tashkil etilgan biznes inkubatori bo‘lib, 14 haftalik dasturi orqali yangi tadbirkorlarga biznes g‘oyasini ishlab chiqish va kompaniyani tashkil etishda yordam beradi. Dasturni tugatish uchun ishtirokchilar yuridik shaxsni ro‘yxatdan o‘tkazishlari kerak. 2025 yilga kelib, 7,500 dan ortiq kompaniyalar tashkil etilgan va ular umumiy hisobda \$1.85 milliard miqdorida sarmoya jalb qilgan [10].

Amerika Qo‘shma Shtatlarida tadbirkorlik faoliyatiga kasbiy tayyorlashdagi umumiy yondashuvlar va innovatsion modellar ham mavjud bo‘lib, Triple Helix modeli universitet, sanoat va davlat o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlikka asoslangan. Bu model innovatsiyalarni rivojlantirish va iqtisodiy taraqqiyotga erishish uchun muhimdir. Masalan, Stenford universiteti va MIT kabi oliy ta‘lim muassasalari bu modelni qo‘llab-quvvatlab, yangi texnologiyalar va biznes g‘oyalarini ishlab chiqishda faol ishtirok etmoqda.

Yana bir innovatsion model sifatida Blended Entrepreneurship Education modelini misol qilish mumkin. Bu model onlayn va oflayn o‘qitishni, shuningdek, G‘arb, lokal va mahalliy bilimlarni integratsiyalashni o‘z ichiga oladi. Bu yondashuv talabalarga tadbirkorlikka oid turli xil bilim va ko‘nikmalarni oshirishga yordam beradi [11].

Shunday qilib, AQSHdagi tadbirkorlikka kasbiy tayyorlash tizimi ta‘lim, davlat dasturlari va xususiy sektorning o‘zaro hamkorligiga asoslangan (1-rasm). Tajribaviy o‘qitish, loyihaga asoslangan o‘qitish va hamkorlikda o‘qitish kabi amaliy yondashuvlar kasbiy tayyorgarlikdan o‘tayotganlarga tadbirkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Davlat dasturlari va xususiy sektorning faol ishtiroki esa yangi tadbirkorlarning rivojlanishiga zamin yaratadi.

Germaniyada tadbirkorlik faoliyatiga kadrlarni kasbiy tayyorlash tizimi jahon bo‘yicha eng samarali va ilg‘or modellardan biri hisoblanadi. Ushbu tizimning asosiy xususiyatlari — dual ta‘lim, sanoat bilan yaqin hamkorlik, raqamlashtirish va innovatsiyalarga yo‘naltirilganlikdir. Quyida Germaniyaning tadbirkorlikka kasbiy tayyorlash tizimiga oid asosiy yo‘nalishlar va tajribalarni akademik va amaliy jihatdan ko‘rib chiqamiz.

1-rasm. AQSHda tadbirkorlikka kasbiy tayyorlash mexanizmi

Manba: Muallif ishlanmasi

1. Dual ta'lim tizimi (Dual System). Germaniyaning dual ta'lim tizimi — bu nazariy bilimlar bilan amaliy ish tajribasini uyg'unlashtirgan tizim bo'lib, o'quvchilarning yarmidan ko'pi kompaniyalarda ishlab, qolgan yarmi kasbiy maktablarda o'qishadi. Bu tizim 1969 yilda qabul qilingan Kasbiy ta'lim to'g'risidagi qonun asosida rivojlangan va 2020 yilda yanada modernizatsiya qilingan. Hozirda 325 ta rasmiy tan olingan kasb mavjud bo'lib, har yili 1,2 milliondan ortiq yoshlar dual ta'limda ishtirok etadilar[12].

2. Sanoat bilan hamkorlik va innovatsion markazlar. Germaniyadagi oliy ta'lim muassasalari va tadqiqot markazlari sanoat bilan yaqin hamkorlikda ishlaydilar. Masalan, Myunxen Texnik universitetining UnternehmerTUM

start-up laboratoriyasi 2002 yilda tashkil etilgan bo'lib, har yili 5000 dan ortiq ishtirokchiga 20 ta dastur taklif etadi. Bu dasturlar prototip yaratish, ventchur kapitalga taqdimot qilish va CEO tayyorlashga qaratilgan. Unternehmer TUM 2023 yilda o'z start-aplari orqali 2 milliard dollar sarmoya jalb qilgan[13].

3. Raqamlashtirish va "VET 4.0" tashabbusi. "VET 4.0" tashabbusi Germaniyaning raqamlashtirishga yo'naltirilgan kasbiy ta'lim strategiyasini ifodalaydi. Bu tashabbus doirasida ta'lim mazmuni, o'qitish usullari va baholash tizimlari raqamlashtirilgan. Shuningdek, kichik va o'rta korxonalarning raqamlashtirishga bo'lgan qobiliyatini oshirish uchun moliyaviy yordam ko'rsatiladi[14].

4. "Learning Factory" modellari. Germaniyadagi oliy ta'lim muassasalarida "Learning Factory" (o'qitish fabrikasi) modellari keng tarqalgan. Masalan, Darmshtadt Texnik universitetidagi Process Learning Factory CiP 2007 yilda tashkil etilgan bo'lib, unda talabalar "Lean" ishlab chiqarish va "Industrie 4.0" usullarini o'rganadilar. Bu markazda talabalar amaliy tajriba orqali muammolarni hal qilishni o'rganadilar[15].

Bu davlatda qo'llanilayotgan tajribalar natijasidan tadbirkorlikka kasbiy tayyorlash tizimining quyidagi afzalliklari allaqachon o'z isbotini topgan:

– **yoshlar ishsizligining past darajasi:** Germaniyada yoshlar ishsizligi 5,7% ni tashkil etadi, bu dual ta'lim tizimining samaradorligini ko'rsatadi[16].

– **sanoat ehtiyojlariga moslashuvchanlik:** kasbiy ta'lim tizimi sanoatning talablariga mos ravishda o'zgarib, raqamlashtirish va innovatsiyalarga javob beradi.

– **kichik va o'rta bizneslarning qo'llab-quvvatlanishi:** Germaniyadagi kichik va o'rta korxonalarga kasbiy ta'limda ishtirok etish uchun moliyaviy yordam ko'rsatiladi, bu ularning raqobatdoshligini oshiradi.

Yevropa mamlakatlari ichida tadbirkorlik faoliyati uchun kasbiy tayyorlashda Germaniyadan tashqari boshqa bir qancha mamlakatlar tajribasini ham o'rganish ma'lum ma'noda maqsadga muvofiq bo'lib, ayniqsa Skandinaviya mamlakatlari tajribasi diqqatga sazovor.

Finlyandiya va Shvetsiyada maktab ta'limida kreativ fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish va jamoaviy ishlash salohiyatiga e'tibor beriladi. Bu – tadbirkorlik qobiliyatini ilk bosqichda shakllantiradi. Ushbu mamlakatlardagi ta'lim tizimi ijtimoiy hamjihatlik, iqtisodiy raqobatdoshlik va ijtimoiy mobillikni ta'minlashga qaratilgan.

Shvetsiyada kasbiy ta'lim tizimi 1990-yillardagi islohotlar orqali shakllangan. 1991-yildagi islohotlar natijasida VET tizimi davlat tomonidan boshqariladigan maktabga asoslangan modelga aylandi. Bu islohotlar natijasida kasbiy ta'lim va ish joyi o'rtasidagi bog'lanish zaiflashdi, bu esa ishsizlik va ijtimoiy oqsoqlikka olib keldi. Shvetsiyadagi ta'lim tizimida tadbirkorlikka oid fanlar maktab dasturlariga integratsiya qilingan, bu esa talabalarda tadbirkorlik ruhini shakllantirishga yordam beradi.

Norvegiyada kasbiy ta'lim tizimi 1994-yildagi islohotlar orqali shakllangan. Bu islohotlar natijasida 2+2 modeli joriy etildi: birinchi ikki yil

maktabda o'qish, keyingi ikki yil ish joyida stajirovka. Norvegiyadagi VET tizimi davlat tomonidan boshqariladigan maktabga asoslangan model va korporatsizmga asoslangan modelning aralashmasi sifatida tavsiflanadi. Bu tizim ish joyi bilan yaqin bog'lanishni ta'minlaydi va yoshlarning ishga joylashishini osonlashtiradi[17].

Daniyada esa kasbiy ta'lim tizimi Germaniyaniki kabi dual tizimga asoslangan bo'lib, ish joyi va maktab o'rtasidagi bog'lanish mustahkam. Daniyadagi tadbirkorlikka kasbiy tayyorlash tizimida ijtimoiy sheriklar — kasaba uyushmalari va ish beruvchilar — muhim rol o'ynaydilar. Bu tizim yoshlarning ish joyiga tez joylashishini va ishsizlik darajasini pastligini ta'minlaydi[18].

Umuman olganda Skandinaviya mamlakatlarida tadbirkorlikka kasbiy tayyorlashda quyidagi umumiy yondashuvlar mavjud:

- **tadbirkorlik ta'limi:** tadbirkorlik maktab dasturlariga integratsiya qilingan bo'lib, talabalarda tadbirkorlik ruhini shakllantirishga qaratilgan[19].

- **ish joyi bilan bog'lanish:** kasbiy ta'lim tizimi ish joyi bilan yaqin bog'lanishni ta'minlaydi, bu esa yoshlarning ishga joylashishini osonlashtiradi.

- **ijtimoiy sheriklar bilan hamkorlik:** Kasaba uyushmalari va ish beruvchilar bilan hamkorlik kasbiy ta'lim tizimining samaradorligini oshiradi.

- **islohotlar va moslashuvchanlik:** Kasbiy ta'lim tizimi ijtimoiy va iqtisodiy o'zgarishlarga moslashuvchan bo'lib, doimiy ravishda islohotlar o'tkaziladi.

Buyuk Britaniya ham tadbirkorlikka kasbiy tayyorlash sohasida ilg'or va innovatsion yondashuvlarga ega bo'lib, yoshlarni ishbilarmonlik ko'nikmalariga o'rgatish va ularni iqtisodiy o'sishga hissa qo'shishga tayyorlashda faol ishtirok etadi. Quyida Britaniyaning kasbiy ta'lim tizimidagi tadbirkorlikka yo'naltirilgan hamda kasbiy ta'limda tadbirkorlikni integratsiya qilish dasturlarini misol tariqasida keltirish mumkin.

Kasbiy ta'limda tadbirkorlikka yo'naltirilgan dasturlar:

1. Peter Jones Enterprise Academy 2008 yilda taniqli tadbirkor Peter Jones tomonidan tashkil etilgan bo'lib, o'quvchilarga tadbirkorlik ko'nikmalarini o'rgatish va ularni amaliy tajriba bilan ta'minlashga qaratilgan. Akademiya "Bringing the boardroom to the classroom" (Boshqaruv xonasini darsxonaga olib kelish) shiori bilan faoliyat yuritadi. Ushbu dastur orqali talabalar biznes reja tuzish, moliyaviy boshqaruv, marketing va boshqa tadbirkorlik sohalarida amaliy ko'nikmalarni egallaydilar. Akademiya 2021–2022 o'quv yilida 28 ta kollej bilan hamkorlik qilgan[20].

2. Young Enterprise tashkiloti 1962 yilda tashkil etilgan bo'lib, yoshlarni tadbirkorlik va moliyaviy savodxonlikka o'rgatish bo'yicha keng qamrovli dasturlarni taklif etadi. Tashkilotning "Company Programme" dasturi orqali talabalar o'z bizneslarini yaratish, boshqarish va rivojlantirish bo'yicha amaliy tajriba orttiradilar. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ushbu dasturda qatnashgan talabalar 30 yoshga kelib o'rtacha £40,000–£45,000 daromad

olishadi, bu esa ularning tengdoshlari bilan solishtirganda ancha yuqori ko'rsatkichdir[21].

3. SETsquared Partnership — bu Janubiy Angliyadagi beshta universitet tomonidan tashkil etilgan biznes inkubatsiya tarmog'idir. 2002 yilda tashkil etilgan ushbu tarmoq tadbirkorlikni rivojlantirish, startaplarni qo'llab-quvvatlash va universitetlar bilan sanoat o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirishga qaratilgan. 2015 yilda SETsquared dunyodagi eng yaxshi universitet asosidagi biznes inkubatori deb topilgan[22].

Kasbiy ta'limda tadbirkorlikni integratsiya qilish dasturlari:

1. T-Level (Technical Level) dasturlari Buyuk Britaniyada kasbiy ta'limni rivojlantirishga qaratilgan yangi avlod malaka tizimidir. Ushbu dasturlar o'quvchilarga sanoatga yo'naltirilgan chuqur bilim va ko'nikmalarni taqdim etadi. 2024 yil dekabrda hukumat T-Level dasturlarida sanoat joylashuvi komponentini 20% gacha masofaviy o'qishga ruxsat berish orqali islohotlar e'lon qildi. Bu o'zgarishlar, ayniqsa raqamli texnologiyalar bo'yicha mutaxassislar tayyorlashda muhim ahamiyatga ega [23].

2. King's Trust 1983 yildan buyon 18–30 yoshdagi yoshlarni tadbirkorlikka o'rgatish va ularni o'z bizneslarini boshlashga rag'batlantirish bilan shug'ullanadi. Ushbu dastur orqali yoshlar 2 yil davomida mentorlik, amaliy maslahatlar va moliyaviy qo'llab-quvvatlash olishadi. King's Trust hozirga qadar 86,845 yoshga o'z bizneslarini boshlashda yordam bergan [24].

Buyuk Britaniyada sanoat va ta'lim o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish orqali kasbiy ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan bir qator tashabbuslar ham mavjud. Masalan, Brmingemning Zargarlik Kvartalida joylashgan kompaniyalar yoshlarni ishga olish va mahalliy maktablar bilan hamkorlik qilish orqali kasbga yo'naltirishni amalga oshirmoqda. Goldsmiths' Company Charity tomonidan £10 million miqdorida grant ajratilib, Aston University Engineering Academyda Goldsmiths Institute tashkil etildi. Ushbu institut zargarlik sanoati uchun malakali mutaxassislarni tayyorlashga qaratilgan[25].

Buyuk Britaniya xalqaro miqyosda ham tadbirkorlikka kasbiy tayyorlash sohasida faoliyat yuritadi. Masalan, Britaniya Kengashi va Tailand o'rtasidagi hamkorlik doirasida Tailandning kasbiy ta'lim dasturlariga tadbirkorlikni integratsiya qilish bo'yicha yangi yondashuvlar ishlab chiqildi. Grŵp Llandrillo Menai (GLLM) va boshqa britaniyalik ta'lim muassasalari Tailanddagi kollejlarga mentorlik qilib, yangi dasturlarni joriy etishda yordam bermoqda.

AQSH va Yevropa mamlakatlarida tadbirkorlik faoliyati uchun kadrlar tayyorlash tajribalarini o'rganish natijasida kadrlar tayyorlash mexanizmi bir nechta asosiy elementlardan iborat ekanligini ko'rish mumkin, ya'ni bular:

– ta'lim dasturlarining innovatsion mazmuni. Tadbirkorlik ta'limida nazariy bilimlardan tashqari, biznes reja tuzish, moliyaviy savodxonlik, marketing va raqamli texnologiyalar kabi fanlar o'qitiladi;

– inkubator va akselerator markazlari. Rivojlangan mamlakatlarda universitetlar huzurida tadbirkorlik markazlari tashkil etilgan bo‘lib, ular yoshlarga o‘z g‘oyalarini biznesga aylantirish imkonini beradi;

– xalqaro hamkorlik. Oliy ta‘lim muassasalaridagi startap dasturlari aksariyat hollarda xorijiy tashkilotlar va venchur kapital kompaniyalari bilan hamkorlikda amalga oshiriladi.

Tadbirkorlikka kasbiy tayyorlash ta‘limidan ko‘riladigan foydaning murakkab va ko‘p jihatli xususiyati shundan iboratki, undan ushbu foydani umuman jamiyat va firmalar ham, o‘zining o‘qishi natijasida insonlarning o‘zlari ham olishadi. Mazkur foyda bevosita, ya‘ni pul shaklida, mehnat daromadi ko‘rinishida ifodalangan bo‘lishi ham, bilvosita, ish haqiga nisbatan tashqi bo‘lishi ham mumkin. Tadbirkorlik ta‘limi xodimlar mehnati unumdorligining oshishiga, ularning milliy daromadga qo‘shadigan ulushlarining ortishiga olib keladi, bu mehnat daromadining oshishida o‘z aksini topadi – ta‘limdan ko‘riladigan bevosita foyda ana shu bilan bog‘liq. Talimdan ko‘riladigan bilvosita, tashqi foyda – bu insonlar umumiy madaniyatining oshishi, ishsizlikning kamayishi, aholi turmush darajasining yaxshilanishi, jinoyatchilikning kamayishi, ijtimoiy totuvlikka erishish, texnologik innovatsiyalarning tarqalishi va h.k.

Keltirilgan dalillarning asosligini tan olgan xolda rivojlangan mamlakatlar kasbiy tayyorlashni zamonaviy ta‘lim tizimining barcha bosqichlarida amalga oshirishni yo‘lga qo‘ymoqda (1-jadval).

1-jadval

Turli mamlakatlarda tadbirkorlik ta‘limi komponentlari

Mamlakat	Maktab ta‘limida	OTMda fanlar	Inkubatorlar	Hamkorlik (xalqaro)
AQSH	+	+	+	+
Germaniya	⚠ (kam)	+	+	+
Skandinaviya	+	+	⚠	⚠
Buyuk Britaniya	+	+	+	+
O‘zbekiston	⚠	⚠	⚠	⚠

(+ – mavjud, ⚠ – qisman, x– yo‘q)

Manba: Qiyosiy tahlillar asosida muallif tomonidan tuzilgan.

1-jadvaldan ko‘rib turganimizdek, AQSH va Yevropa mamlakatlaridagi tadbirkorlik ta‘limi komponentlari O‘zbekiston ta‘lim tizimiga ham joriy etilgan, biroq, bu komponentlar AQSH ta‘lim tizimida to‘liq qo‘llanilsa, Germaniya ta‘lim tizimida ko‘proq maktabdan keyingi ta‘limda to‘liq joriy qilingan. Aksincha Skandinaviya mamlakatlarida tadbirkorlik ta‘limiga maktab va Oliy ta‘lim bosqichida ko‘proq urg‘u beriladi. O‘zbekiston kichik biznes va tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab quvvatlash borasida ko‘plab say-harakatlarni amalga oshirmoqda, ular qatorida tadbirkorlik ta‘limiga ham

alohida e’tibor qaratilmoqda, biroq jadvaldan ko’rib turganimizdek bu choralar yetarlicha emas.

Xulosa

Xulosa sifatida shuni ta’kidlash mumkinki, rivojlangan mamlakatlarning tadbirkorlik faoliyati uchun kasbiy ta’lim tizimi O’zbekiston uchun namuna bo’lib, uning elementlarini mahalliy sharoitga moslashtirib joriy etish yoshlarning ishga joylashishini va iqtisodiy rivojlanishni ta’minlashga xizmat qiladi hamda mazkur tajribalarni amaliyotga joriy etish orqali respublikada barqaror va innovatsion rivojlanishga erishish mumkin bo’ladi. Buning uchun O’zbekistonda tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish yo’lida ta’lim tizimini xorijiy tajribalar asosida isloh qilish bo’yicha quyidagi choralar taklif etiladi:

- tadbirkorlik ta’limini kuchaytirish, buning uchun tadbirkorlikni maktab dasturlariga integratsiya qilinishi orqali o’quvchilarda tadbirkorlik ruhini shakllantirish;
- O’zbekistonda dual ta’lim tizimini keng joriy etish orqali yoshlarning ish bilan ta’minlanishini oshirish;
- oliy ta’lim muassasalari va sanoat o’rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish orqali innovatsion loyihalarni amalga oshirish;
- har bir universitetda startup inkubatorlar tashkil qilish;
- “Vet 4.0” kabi raqamlashtirishga yo’naltirilgan ta’lim dasturlarini joriy etish orqali kasbiy ta’lim sifatini oshirish;
- Germaniyadagi “learning factory” modellarini O’zbekistondagi oliy ta’lim muassasalarida joriy etish orqali talabalarning amaliy ko’nikmalarini oshirish;
- xorijiy universitetlar bilan qo’shma tadbirkorlik ta’lim dasturlarini yo’lga qo’yish;
- kasbiy ta’lim jarayonida case-study, project-based learning, simulations kabi innovatsion metodlardan foydalanish;
- ijtimoiy sheriklar bilan hamkorlikni kuchaytirish, ya’ni kasaba uyushmalari va ish beruvchilar bilan hamkorlik orqali tadbirkorlik faoliyatiga kasbiy ta’lim tizimining samaradorligini oshirish;
- tadbirkorlik faoliyatiga kadrlarni kasbiy tayyorlashda ta’lim tizimini ijtimoiy va iqtisodiy o’zgarishlarga moslashuvchan qilish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. www.stat.uz – O’zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo’mitasi ma’lumotlari
2. www.mehnat.uz – O’zbekiston Respublikasi Kambag’allikni qisqartirish va bandlik vazirligi ma’lumotlari
3. Norasmiy-sektorda-band-bolgan-aholi-hisobiga-2022-yilda-byudjetga-deyarli-33-trln-som-mablag-tushmagan.
<https://bugun.uz/2023/04/08>
4. Дракер П. Рынок: Как выйти в лидеры. Практика и принципы. - М., 1992. – 191-б.

5. Борисенко Е.Н. Социальная ответственность малого предпринимательства. – М.: КЛИСТАР. – 2002. – 10-б.
6. Санто Б. Философия предпринимательства. //Проблемы теории и практики управления. – М. – 1999. - №3. - 101-б.
7. Bell D. The social Framework of Industrial Society // The computer Age: F twenty years view. London. - 1981.- 168-б.
8. Муе., X (2024). Инновационные педагогические подходы в образовании в области предпринимательства: практические примеры и передовой опыт. *Журнал образования в области предпринимательства*, 27 (5), 1-3. <https://www.abacademies.org/articles/innovative-pedagogical-approaches-in-entrepreneurship-education-case-studies-and-best-practices-17110>
9. Ryan, Ryan. "Feds Giving Engineers and Scientists \$50K to Learn to Start Companies." *Wired*, 28 July 2011, <https://www.wired.com/2011/07/nsf-i-corps>
10. Wikipedia contributors. (2025, May 10). *The Founder Institute*. Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/The_Founder_Institute
11. Al Karim, R., Rabiul, M. K., & Kawser, S. (2023). Connecting e-customer relationship management and e-loyalty to willingness to recommend a bank service: The sequential mediating roles of e-satisfaction and e-service quality. *Advances in the Study of Entrepreneurship, Innovation and Economic Growth*, 23, 123–145. <https://doi.org/10.1108/S1074-754020230000023007>
12. Germany Trade & Invest. (n.d.). *Dual Education System*. <https://www.gtai.de/en/invest/business-location-germany/business-climate1/dual-education-system-65348>
13. Financial Times. (2024, January 15). *UnternehmerTUM tops ranking of Europe's leading start-up hubs*. <https://www.ft.com/content/224b4972-a321-4742-a2da-39ffcfabbd92>
14. Yang, C., Kaiser, F., Tang, H., Chen, P., & Diao, J. (2023). Sustaining the Quality Development of German Vocational Education and Training in the Age of Digitalization: Challenges and Strategies. *Sustainability*, 15(4), 3845. <https://doi.org/10.3390/su15043845>
15. Wikipedia contributors. (2025, May 29). *Learning Factory*. Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Learning_Factory
16. Germany Trade & Invest. (n.d.). *Dual Education System*. <https://www.gtai.de/en/invest/business-location-germany/business-climate1/dual-education-system-65348>
17. Persson Thunqvist, D., Tønder, A. H., & Reegård, K. (2019). A tale of two reforms: Institutional change in vocational education and training in Norway and Sweden in the 1990s. *European Educational Research Journal*, 18(3), 298–313. <https://doi.org/10.1177/1474904118823104>
18. Jørgensen, C. H., Järvinen, T., & Lundahl, L. (2019). A Nordic transition regime? Policies for school-to-work transitions in Sweden, Denmark and

Finland. *European Educational Research Journal*, 18(3), 278–297.
<https://doi.org/10.1177/1474904119830037>

19. AEC Music. (n.d.). *Scandinavian model*. <https://aec-music.eu/services/musical-entrepreneurship/european-overview/scandinavian-model>

20. Wikipedia contributors. (n.d.). *Peter Jones Enterprise Academy*. Wikipedia.
https://en.wikipedia.org/wiki/Peter_Jones_Enterprise_Academy?utm_source

21. Wikipedia contributors. (n.d.). *Young Enterprise*. Wikipedia.
https://en.wikipedia.org/wiki/Young_Enterprise?utm_source

22. Wikipedia contributors. (n.d.). *SETsquared*. Wikipedia.
https://en.wikipedia.org/wiki/SETsquared?utm_source

23. Walker, P. (2024, December 2). Reforms announced to vocational T levels in England after slow uptake. *The Guardian*.
https://www.theguardian.com/education/2024/dec/02/reforms-announced-to-vocational-t-levels-in-england-after-slow-uptake?utm_source

24. Wikipedia contributors. (n.d.). *King's Trust*. Wikipedia.
https://en.wikipedia.org/wiki/King%27s_Trust?utm_source

25. Financial Times. (2024). *[Title unavailable]*.
<https://www.ft.com/content/ef62cc99-f935-4e54-b911-deb8c1445936>

Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali

+998 71 239 28 13

Tashkent, Uzbekistan

ilmiymaktab@gmail.com

www.laboreconomics.uz